

О. В. Ковтонюк

Літогенез

ЛІТОГЕНЕЗ (від літо... та ...генез) – сукупність природних процесів виникнення та подальшого перетворення осадової породи. Вперше термін «Л.» використав нім. учений Й. Вальтер (1893–94) для наук. напрямку, що вивчав походження давніх порід на основі сучас. процесів рельєфоутворення. Широке визнання цей термін отримав у трактуванні франц. геолога Ґ.-Е. Оґа (1907) як назва стадії геол. циклу, що охоплює всю сукупність процесів формування та еволюції осад. порід. Нині немає як єдиного визначення терміна, так і єдиного уявлення про структуру Л. У складі Л. розрізняють процеси: гіпергенез – формування осад. матеріалу у результаті вивітрювання; мотогенез – транспортування осад. матеріалу; седиментація – осадження та накопичення осад. матеріалу (часто мотогенез та седиментацію об'єднують під спіл. назвою седиментогенез); діагенез – перетворення осад. матеріалу на осад. породу шляхом його ущільнення, дегідратації, перекристалізації; катагенез – зміна осад. порід при їх зануренні вглиб земної кори; метагенез – глибокі мінер. та структурні перетворення осад. породи, що відбуваються на знач. глибині. Погляди дослідників відрізняються як у назвах гол. структур. одиниць – надстадії, стадії, етапи, так і у тому, які саме з перерахованих процесів відносяться до літогенетичних. Рос. геолог М. Страхов 1957 виокремив у Л. стадії гіпергенезу, седиментогенезу та діагенезу. Ін. представники рад. школи літології розрізняли процеси: М. Вассоєвич – седиментогенезу, діагенезу, катагенезу, а також гіпергенезу, які залежно від історії геол. розвитку кожного конкрет. регіону можуть як розпочинати, так і завершувати осад. цикл; П. Тимофєєв – діагенезу та всі постдіагенет. перетворення. Гол. факторами Л. є клімат, рельєф і геотектоніч. режим території. Більшість дослідників, услід за М. Страховим, визначають 5 типів Л. Гумідний відбувається в умовах клімату вологих природ. зон; аридний – клімат пустель та напівпустель; нівальний – клімат поляр. і високогір. зон. За джерелом вихід. речовини – ефузивно-осад. (пов'язаний з зонами давньої та сучас. вулканіч. діяльності). Окремо виділено океаніч. тип Л., характерний для океаніч. просторів. Він протиставляється типам Л. на суходолі й обумовлюється знач. масштабами океаніч. басейнів. Тектоніка прямо й опосередковано впливає на швидкість накопичення відкладів та їхню потужність через направленість і швидкість коливал. рухів, тривалість стабіл. тектоніч. режиму, зміни віднос. гіпсометр. положення території, рельєфу, напрямку та швидкості водних потоків. Із Л. як

процесом осад. породоутворення пов'язане формування родовищ різноманіт. корис. копалин – викап. вугілля, нафти, природ. горючих газів, заліз. та марганц. руд, бокситів, фосфоритів, розсип. родовищ каситериту, ільменіту, золота тощо. Нині в Україні процеси Л. вивчають науковці Укр. геол.-розв. інституту, Інституту геол. наук НАНУ (обидва – Київ), Інституту геотех. механіки НАНУ (Дніпропетровськ), Інституту геології і геохімії горючих копалин НАНУ (Львів) та ін., низки ВНЗів, зокрема Нац. гірн. університету (Дніпропетровськ), Донец. тех. університету, геол. і геогр. факультетів Дніпроп., Київ., Львів., Одес., Харків. університетів.

Рекомендована література

1. Страхов Н. М. Основы теории литогенеза. Москва, 1960. Т. 1–2;
2. 1962. Т. 3;
3. Вассоевич Н. Б. Еще о терминах для обозначения стадий и этапов литогенеза // Тр. Всесоюз. нефт. н.-и. геол.-розв. ин-та. 1962. Вып. 90;
4. Страхов Н. М. Типы литогенеза и их эволюция в истории Земли. Москва, 1963;
5. Геохимия литогенеза. Москва, 1963;
6. Казаринов В. П. и др. Выветривания и литогенез. Москва, 1969;
7. Диагенез и катагенез осадочных образований / Пер. с англ. Москва, 1971;
8. Сеньковский Ю. Н. Литогенез кремнистых толщ юго-запада СССР. К., 1977;
9. Кленова М. В. Континентальный литогенез. Новосибирск, 1978;
10. Сеньковский Ю. Н. Осадконакопление и палеогеография запада Восточно-Европейской платформы. К., 1985;
11. Зарицкий П. В. Геохимия литогенеза и основы конкреционного анализа: Учеб. пособ. Х., 1991;
12. Байков А. А., Седлецкий В. И. Литогенез (мобилизация, перенос, седиментация, диагенез осадков). Ростов-на-Дону, 1997;
13. Япаскурт О. П. Основы учения о литогенезе. Москва, 2005.

Покликання на статтю:

Літогенез / О. В. Ковтонюк // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-55845>. – Останнє поновлення : 1 січ. 2023.

2001-2023 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).